

Klimaatadaptief Bouwen op de Provinciale Agenda

Eindrapportage

Inzicht in provinciaal beleid en uitvoering
In opdracht van Koninklijke Bouwend Nederland

8 mei 2023

Illustration: Wilfrieda Jansen of Lantiers

Contactpersoon

FREYA MACKE
sr. adviseur Klimaatadaptatie

T +316 55 28 76 84
E freya.macke@arcadis.com

Arcadis Nederland B.V.
Postbus 1018
5200 BA 's-Hertogenbosch
Nederland

Inhoudsopgave

1	Aanleiding en context	4
1.1	Klimaatadaptatie: wie is verantwoordelijk?	5
2	Algemene inzichten	7
2.1	Landelijke kaders	7
2.2	Focus en ambities	7
2.3	Invulling van regelgeving en sturing	7
2.4	Organisatie van budget	8
2.5	Klimaatadaptieve provinciale assets	8
2.6	Capaciteit en kennis	8
2.7	Samenwerking bouwende partijen	8
3	Inzichten per provincie	10
3.1	Groningen	10
3.2	Friesland	11
3.3	Drenthe	12
3.4	Flevoland	13
3.5	Overijssel	14
3.6	Gelderland	15
3.7	Utrecht	16
3.8	Noord-Holland	17
3.9	Zuid-Holland	18
3.10	Zeeland	19
3.11	Noord-Brabant	21
3.12	Limburg	22
4	Observaties en aanbevelingen	23
	Enquête klimaatadaptatie in provinciaal beleid en uitvoering	24

1 Aanleiding en context

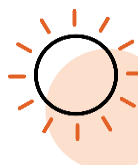
Het klimaat verandert: het wordt heter en droger en tegelijkertijd komen weersextremen zoals hevige neerslag en overstroming vaker voor.

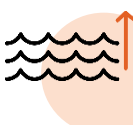
Wateroverlast
Er valt meer neerslag en buien worden heviger

Hitte
Het wordt warmer en de duur en intensiteit van hittegolven neemt toe

Droogte
De periodes zonder neerslag worden langer

Overstroming
De zeespiegel en rivierstanden stijgen

De gevolgen van klimaatverandering zijn al zichtbaar: weersextremen zorgen voor risico's voor en schade aan onze economie, gezondheid en veiligheid. Om meer schade in de toekomst zoveel mogelijk te voorkomen en om een prettige leefomgeving te behouden, moeten we ons aanpassen aan het veranderende klimaat. Dat betekent dat we anders moeten gaan ontwerpen en bouwen.

Daarom is in 2017 op rijksniveau het [Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie](#) (DPRA) vastgesteld, met de ambitie dat [Nederland in 2050 klimaatbestendig en waterrobuust](#) is.

Het veranderende klimaat vraagt ons op twee manieren in actie te komen:

- Enerzijds met **klimaatmitigatie** door het terugdringen van broeikasgassen, bijvoorbeeld via energiebesparing en het opwekken van duurzame energie. Mitigatie is noodzakelijk om klimaatverandering te verminderen.
- Anderzijds met **klimaatadaptatie** door onze leefomgeving en ons gedrag aan te passen om zo beter om te kunnen gaan met de toenemende weersextremen. Bijvoorbeeld door voldoende waterberging te realiseren, te vergroenen, de zoetwatervoorziening te behouden en waterveiligheid te garanderen.

Klimaatadaptatie vergt van de brede bouwkolom waaronder onder andere (publieke) opdrachtgevers, opdrachtnemers en toeleveranciers in Nederland:

- **Anders ontwerpen en bouwen**
- **Omgaan met risico's en onzekerheden**
- **Aanpassen aan nieuwe normen en regels van (decentrale) overheden**

Maatregelen in de bestaande gebouwde omgeving en inpassing bij nieuwbouw zijn noodzakelijk voor het klimaatbestendig en waterrobuust maken van Nederland. Bouwend Nederland, belangenbehartiger van bouw- en infrabedrijven, ziet de opgaven en de kansen voor klimaatadaptief (en natuurinclusief) bouwen en wil hiermee aan de slag.

Dit rapport schetst een beeld rondom klimaatadaptief bouwen op provinciaal niveau. Hiervoor zijn het meest recente klimaatbeleid en de omgevingsvisies van alle twaalf provincies geanalyseerd (beleidsanalyse) en is deze informatie thematisch verrijkt met verdiepende (groeps)dialogen met ambtenaren van verschillende afdelingen van 8 provincies.

Figuur 1 De 7 ambities voor een klimaatbestendig Nederland. Bron: DPRA

De dialogen waren gericht op klimaatadaptief bouwen op thema's zoals beleid, inkoop, kennis, capaciteit en eigen assets. De vakgebieden van de deelnemers van de dialogen bepaalden deels de inhoud. De inzichten worden per thema toegelicht, eerst in het algemeen en dan per provincie.

1.1 Klimaatadaptatie: wie is verantwoordelijk?

Klimaatadaptatie is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van burgers, bedrijven en de overheid. Enkele wettelijke taken van overheden zijn in het bijzonder van belang voor klimaatadaptatie. De belangrijkste verantwoordelijkheden zijn sterk verweven: de governance van klimaatadaptatie is in Nederland verdeeld over de verschillende overheidslagen, met op een aantal vlakken gedeelde verantwoordelijkheden en enige beleidsvrijheid. Op hoofdlijnen is dit¹:

- Het **Delta Programma Ruimtelijke Adaptatie** is een bestuursakkoord tussen alle betrokken overheden, met als ambities dat Nederland in 2050 klimaatbestendig en waterrobuust is ingericht.
- De **Nationale Adaptatie Strategie** Doel van het Uitvoeringsprogramma van het PNAS is dat klimaatadaptatie onderdeel wordt van beleid, beleidsuitvoering en relevante activiteiten van overheden, maatschappelijke organisaties, inwoners en bedrijven.
- Het **Rijk** stelt eisen om de minimaal noodzakelijke kwaliteit van bouwwerken te waarborgen in de vorm van voorschriften over het (ver)bouwen en slopen van bouwwerken, over de staat en het gebruik van bestaande bouwwerken, open erven en terreinen en over de veiligheid tijdens het bouwen en slopen. De wettelijke taken hebben vooral betrekking op bouwen, ruimtelijke ordening en waterbeheer. Het voorkomen of beperken van hittestress is niet als afzonderlijke wettelijke taak vastgelegd, tenzij de **Wet Publieke Gezondheid** (WPG) wordt betrokken.
- Het **Rijk** stelt de normen voor de primaire waterkeringen en in enkele gevallen voor de regionale waterkeringen (o.a. langs grote kanalen). De **provincie** stelt de normen voor regionale waterkeringen.
- De **Minister van Infrastructuur en Waterstaat** is beheerder van de rijkswateren en enkele primaire en regionale waterkeringen.
- **Waterschappen** beheren de regionale wateren (waaronder ook regionale waterkeringen) op kwalitatief en kwantitatief niveau. De **provincies** stellen hiervoor de kaders, onder andere in de vorm van normen voor de kans op wateroverlast door te beperkte bergings- of afvoercapaciteit van regionale wateren.
- **Waterschappen** beheren ook de meeste primaire waterkeringen.
- **Gemeenten** zijn primair verantwoordelijk voor de ruimtelijke ordening.
- De **provincie** en het **Rijk** kunnen wel via instructieregels sturen op de invulling van deze verantwoordelijkheid door gemeenten.
- **Waterschappen** adviseren bij de totstandkoming van ruimtelijke plannen (de watertoets).
- **Gemeenten** zijn ook verantwoordelijk voor de gezondheid van haar inwoners. Dit is vastgelegd in de Wet Publieke Gezondheid (WPG). De gemeente draagt zorg voor het bevorderen en beschermen van de publieke gezondheid. Hier hoort het aanpakken van hittestress en andere klimaatgevolgen die de gezondheid kunnen belemmeren bij.
- **Gemeenten** zorgen voor de inzameling en verwerking van overtollig regenwater en voor het voorkomen of beperken van structureel nadelige gevolgen van de grondwaterstand (zowel te hoog als te laag).
- Om de enorme opgaven op te pakken, zijn in totaal **45 werkregio's** ingericht. In iedere werkregio werken gemeenten, waterschappen, provincies en drinkwaterbedrijven samen aan de opgaven van het DPRA. Aanvullend zijn er in een aantal regio's nog **andere samenwerkingen**.
- Het **Interprovinciaal Overleg** (IPO) is een platform dat de belangen van de provincies behartigt en hun rechten verdedigt in Den Haag en Brussel. Het is een vereniging van, voor en door provincies en biedt een platform voor de uitwisseling van kennis en innovatie. Het IPO heeft een position paper uitgebracht getiteld "Naar een klimaatbestendig Nederland" waarin zij hun visie op een klimaatbestendig land schetsen en aangeven hoe de provincies klimaatadaptatie in samenhang met andere grote opgaven willen aanpakken.

Naast bovenstaande formele taken en verantwoordelijken, zijn er nog heel veel andere structuren. Aanvullend liggen er ook verantwoordelijkheden bij de gebruikers en eigenaren van gebouwen, civieltechnische kunstwerken (bruggen,

---

¹ Uit *Handreiking Decentrale Regelgeving Klimaatadaptief Bouwen en Inrichten* (2020, p.10)

dijken, kanalen, etc.) en gronden. Ook de provincies zijn eigenaar en gebruiker van vele assets. En ook zijn het partijen die de zorg hebben voor mensen, zoals scholen, instellingen, ziekenhuizen, brandweer, etc.

De provincies spelen op het vlak van klimaatadaptatie met hun verantwoordelijkheden een belangrijke rol. In het streven naar een groene en leefbare omgeving, een betere bereikbaarheid, betaalbare huisvesting en een aantrekkelijk vestigingsklimaat zijn provincies de aangewezen partij om stad en platteland met elkaar te verbinden in een samenhangende, regionale aanpak. Klimaatadaptatie is een onmisbaar onderdeel in veel provinciale bouwopgaven, met name op:

- Woningbouw: zorgen dat woningen klimaatbestendig en waterbestendig zijn
- Duurzame bedrijventerreinen en kantoorlocaties
- Effectieve planning en slim gebruik van water in Nederland
- Energietransitie en klimaatakkoord
- Bescherming tegen (regionale) overstromingen
- Vitaal platteland: versterking van biodiversiteit, landschap en duurzame landbouw
- Regionale bereikbaarheid verbeteren door klimaatbestendige infrastructuur
- Vitale en kwetsbare functies bestand maken tegen de gevolgen van klimaatverandering
- Realisatie en beheer en onderhoud van de eigen provinciale assets, zoals wegen, kanalen, kunstwerken en provinciale gebouwen.

De provincies nemen bijna allemaal ook een rol als belangenbehartiger, verbinder en organisator voor mede-verheden en (semi)private partijen.

Bovenstaande betekent dat de provincies een belangrijke partij zijn bij klimaatadaptief bouwen. De bouwende partijen hebben meerdere relaties met de provincies, de provincies zijn voor hen:

- Formele toetsende bevoegd gezag bij locatiekeuze en bouwwijze.
- Opdrachtgever voor werkzaamheden bij nieuwbouw, renovatie en onderhoud aan de provinciale assets, zoals kantoren, wegen en kanalen.
- Gesprekspartner of samenwerkingspartner bij onder andere onderzoek en innovatie.
- Subsidieverstrekker voor bijvoorbeeld innovaties of bouwwerkzaamheden.

Daarom heeft de bouwsector behoefte aan inzicht in: op welke manier staat klimaatadaptief bouwen op dit moment op de provinciale agenda? en hoe is het verankerd in provinciaal beleid en uitvoering? De rol en aanpak verschilt per provincie.

2 Algemene inzichten

De inzichten over de hele linie geven een eerste beeld van de invulling van klimaatadaptief bouwen bij de provincies. Het volgende hoofdstuk geeft een beeld van iedere provincie afzonderlijk. Deze inzichten zijn gebaseerd op gesprekken met acht provincies (Groningen, Friesland, Overijssel, Gelderland, Noord-Holland, Zuid-Holland, Zeeland, Limburg) en een analyse van het bestaand beleid van alle twaalf provincies. De provincies die niet deelnamen aan de gesprekken, gaven aan dat zij niet nu niet mee konden doen door een gebrek aan personele capaciteit, danwel omdat zij het onderwerp te politiek sensitief vonden (rondom de Provinciale Statenverkiezingen 2023).

2.1 Landelijke kaders

Landelijke sturing van klimaatadaptatie is gebaseerd op het [Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie](#) (DPRA) en verankerd met onder andere de [Waterwet](#) en het [Activiteitenbesluit](#). Aanvullend geeft de [Kamerbrief Water en Bodem Sturend](#) nu ook handvatten voor klimaatbestendige locatiekeuze en de [Landelijke Maatlat](#) Groen Klimaatbestendig Bebouwd Gebied geeft handvatten voor de wijze van bouwen, met doelvoorschriften. Regionaal spelen de [vier convenanten](#) (Zuid-Holland, MRA-Regio, Gelderland en Utrecht) een grote rol bij klimaatbestendig bouwen.

2.2 Focus en ambities

Alle provincies geven duidelijke ambities op bescherming tegen overstroming (voor zover dat binnen de taken valt) en bescherming bij hevige neerslag.

Droogte is een thema voor 7 provincies, waarbij de focus op de hoge zandgronden ligt op waterbeschikbaarheid, terwijl in veengebieden de focus ligt op de opgaven rondom bodemdaling.

Langs de Noordzeekust is verzilting, het zout worden van grondwater, een specifieke opgave.

Het omgaan met hitte is in Nederland een relatief nieuw thema, er is nog geen duidelijke verantwoordelijke en er lopen nog onderzoeken hoe dit thema goed in te vullen. 7 provincies beschrijven duidelijke ambities op dit thema.

2.3 Invulling van regelgeving en sturing

In het beleid zijn geen uitspraken gedaan over de wensen voor lokaal gestuurde of landelijk gestuurde [regelgeving](#). In de dialoogsessies kwam naar voren dat de provincies een voorkeur hebben voor landelijk vastgestelde wetgeving. Omdat er op regionaal niveau veel verschillen zijn in bijvoorbeeld hoogte en laagte, bodemtype, grondsoort en bijbehorende adaptatiemaatregelen is een tweede stap, het zodanig toepassen van de landelijke regelgeving tot regionaal maatwerk, wel gewenst.

Provincies hebben weinig mogelijkheden voor het stellen van (publiekrechtelijke) regels voor klimaatadaptatie. Een aantal provincies werkt wel met convenanten of met bindende afspraken voor specifieke locaties. Deze richten zich dus op [de opdrachtnemer](#) en niet direct op de eigen assets.

Op het moment van de dialoogsessies, was de [Landelijke Maatlat](#) voor een groene klimaatadaptieve gebouwde omgeving nog in ontwikkeling. Het merendeel van de provincies beschrijft de Maatlat als een algemeen kader waarin zij hun eigen regelgeving verder vorm kunnen geven. Ook de Instrumenten van de Omgevingswet worden genoemd als basis om op het eigen schaalniveau dieper in te gaan op provincie-specifieke punten. Het landelijke beleid stuurt zo de ontwikkeling van regionaal maatwerk.

Klimaatadaptatie is een onderwerp dat bij de meeste provincies door [meerdere portefeuillehouders](#) wordt opgepakt. Vaak valt klimaatadaptatie onder de afdelingen Water en Bouwen, maar ook onder Economisch beleid, Infrastructuur en Deltawerken. Dit toont de integraliteit van de opgaven. Door deze [versnippering](#) wordt het echter soms als lastig ervaren om de juiste verbindingen te maken tijdens projecten, zowel intern met de vele eigen collega's als extern, met (potentiële) opdrachtnemers en andere stakeholders.

Bijna alle provincies werken nauw samen of haken regelmatig aan bij hun [werkregio's](#). Hier kunnen de provincies de vragen oppakken en faciliteren, die vanuit de regio komen. Daarnaast zien we dat de provincies heel nauw samenwerken met de [waterschappen](#).

2.4 Organisatie van budget

Meerdere provincies hebben **geen gelabeld budget** beschikbaar voor klimaatadaptatie. De budgetten liggen hier meer verspreid over de organisatie en dat zit in verschillende potjes (dit verschilt per provincie).

Voor het klimaatadaptief maken van de eigen assets, zoals werkomgeving (kantoren- en andere gebouwen), maar ook de aanleg van nieuwe infrastructuur waar de provincie voor verantwoordelijk is, hebben meerdere provincies de voorkeur aan een **integraal budget**.

Veel provincies halen **aanvullende financiering** uit de **impulsregeling DPRA**. De impulsregeling wordt uitgegeven aan de uitvoering van fysieke maatregelen tegen wateroverlast of droogte, of om de gevolgen van overstromingen te beperken. Ook zijn er gelden beschikbaar via het **Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG)**. Met dit programma pakt iedere provincie de onderwerpen natuur, klimaat, stikstof en water gebiedsgericht aan. Daarnaast worden ook EU-middelen ingezet.

2.5 Klimaatadaptieve provinciale assets

Alle provincies geven aan bezig te zijn met het verduurzamen van de eigen **kantoren**. Ook letten zij op de (klimaatadaptieve) inrichting van de locatie rondom het kantoor.

Om de opgaven in beeld te krijgen, hebben vrijwel alle provincies **stresstesten** uitgevoerd, de scope daarvan verschilt sterk. Hierdoor zijn de provincies op de hoogte van mogelijke knelpunten binnen de provincie en vaak ook specifiek op de eigen assets en taken.

Voor haar eigen **infrastructuur** werken de provincies aan de ambitie om nieuwe wegen (en andere assets) steeds klimaatadaptiever in te richten. Zo wordt er eigenlijk altijd al nagedacht over de ligging van de weg ten opzichte van hoog water. Daarnaast zijn steeds meer provincies bezig met innovaties op asfalt, zoals het aanbrengen van wit asfalt, om hittestress te verminderen. Dit soort innovaties zijn echter alleen interessant als er al een **vervangingsopgave** ligt en bijvoorbeeld het nieuwe asfalt als meekoppelkans gerealiseerd kan worden.

Bij aanbestedingen biedt het **Duurzaam GWW** volgens de gesprekspartners vaak nog onvoldoende handvatten om klimaatadaptatie sterk genoeg te borgen. Ook wordt bij aanbestedingen nog sterk gestuurd op laagste prijs in plaats van kwaliteit. Daardoor blijft de daadwerkelijke realisatie van de ambities op klimaatadaptatie nog achter.

2.6 Capaciteit en kennis

Alle provincies geven aan dat **ambtelijke capaciteit** een knelpunt is. We zien daarbij dat veel provincies specifiek FTE's inzetten op klimaatadaptatie. Daarnaast wordt aangegeven dat de capaciteit niet alleen een knelpunt is bij de provincies, maar ook binnen de gemeenten en werkregio's. Hierdoor **loopt de realisatie achter** bij beleidsambities.

Hoewel de capaciteit een groot knelpunt is bij alle provincies, zijn de meningen verdeeld over kennis(leemte). Provincies geven aan dat zij met uitbreiding van de capaciteit ook meer kennis binnen kunnen halen. Daarnaast is een groot deel van de kennis veelal afkomstig van **externe advies- en ingenieursbureaus**, die ingehuurd worden voor projecten. Een aandachtspunt is dat er binnen de vele afdelingen van de provincies (te) weinig kennisdeling plaatsvindt: er wordt daardoor niet altijd voldoende integraal gewerkt.

2.7 Samenwerking bouwende partijen

Een aantal provinciale medewerkers geeft aan moeite te hebben om voortdurend bij te blijven met de snelle technische ontwikkelingen. Dat maakt het voor hen lastig om ambitieuze, maar reële eisen te stellen aan klimaatadaptatie bij bouwopgaven.

De provincies geven aan dat bouwende partijen zeer welkom zijn bij klankbordgroepen, werkregio's en andere samenwerkingsverbanden. Zo kunnen **overheidsinstellingen en bouwende partijen** elkaar uitdagen in innovatie en elkaar versterken. Klimaatadaptief moet de standaard worden en het is dus noodzaak om samen op zoek te gaan naar creatieve manieren om onder andere de woningbouw betaalbaar en toekomstbestendig te houden. Op de lange termijn kan klimaatadaptief bouwen namelijk veel schade en kosten voorkomen. Door met elkaar in gesprek te gaan kunnen goede en minder goede voorbeelden worden uitgewisseld. Ook zouden de bouwende partijen en de provincies veel regionale kennis en ervaringen kunnen delen in de vorm van risicodialogen.

Binnen en buiten de provincie is integraal werken en afstemming over de vele thema's en afdelingen een voortdurende uitdaging. Om met afdelingen per project met elkaar af stemmen is tijd en kennis van interne bedrijfsvoering nodig. De geïnterviewden geven aan dat deze twee factoren vaak missen. Interne samenwerking en afstemming blijft een prangend organisatievraagstuk. Voor bouwende partijen leidt dit regelmatig tot vertraging door tegenstrijdig beleid en soms ook door elkaar tegensprekend en provinciale afdelingen.

Voor een goed ontwerp en haalbare realisatie, is het belangrijk dat de bouwende partijen goed meedenken over de [context van de bouwlocatie](#). Daarbij lettende op een Bodem en Water sturende werkwijze, de Landelijke Maatlat en het [Nationaal Programma Landelijk Gebied \(NPLG\)](#). Iedere provincie is uniek en heeft andere vragen en behoeften. Lokaal maatwerk is dus essentieel. Wanneer opdrachtgever en opdrachtnemer in een vroeg stadium van een project met elkaar aan tafel gaan, zijn verschuivingen in ontwerp en aanpak nog mogelijk en kunnen ontwerpkeuzes aangepast worden op het veranderende klimaat. Alle partijen zijn hiervan doordrongen, maar in de praktijk is het vaak nog lastig om tijdig met de juiste personen rond de tafel te komen.

Tijdens de dialoogsessies werd duidelijk dat klimaatadaptatie een steeds prominentere rol gaat spelen, ook op provinciaal niveau. De provincies ontwikkelen zich steeds verder en weten klimaatadaptatie steeds vaker te integreren in de vele opgaven binnen en buiten de organisatie. Ze juichen een [proactieve houding](#) van de bouwsector toe, waarbij nieuwe klimaatadaptatieve initiatieven, ontwikkelingen en innovaties meer dan welkom zijn. Samenwerking is, volgens de gesprekspartners, snel te realiseren door bijvoorbeeld samen op zoek te gaan naar pilots.

3 Inzichten per provincie

De inzichten per provincie zijn weergegeven op vijf thema's, met als laatste een blik op opvallende of specifieke zaken voor die provincie.

3.1 Groningen

Thema	Provincie Groningen
Focus	<ol style="list-style-type: none"> 1) Waterveiligheid, 2) Veiligheid, 3) Droge voeten.
Uitgangspunten	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Water als sponsgedachte en toenemend belang van water als ordenend principe; ▪ Integrale gebiedsgerichte benadering voor ruimtelijk-fysieke inrichting (meervoudig boven enkelvoudig gebruik); ▪ Inzet op betaalbare oplossingen
Beleid	<p>Proces interactieve beleidsvorming en uitvoering met andere overheden en partijen.</p> <p>De provincie beschikt momenteel niet over een visie of kader rond klimaatadaptatie. Wel hebben zij in de Omgevingsvisie en -verordening beleid en regels opgenomen ten aanzien van:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) waterveiligheid; 2) kustverdediging, 3) waterrobuuste inrichting; 4) oppervlaktewater; 5) landbouw en natuur; 6) grondwater.
Governance	<p>Regionale strategie Samen met partners een regionale strategie opzetten. De initiatieven van de provincie komen voort uit het Bestuursakkoord Klimaatadaptatie 2018. De provincie volgt de processtappen als een vorm van interactieve beleidsvorming waarbij zij als samenwerkende partners ieder vanuit een eigen rol en verantwoordelijkheid optrekken. Dit proces mondt uit in een Regionale Adaptatiestrategie (RAS).</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Groningen en Noord-Drenthe werken samen aan klimaatadaptatie in de werkregio Groningen/Noord-Drenthe. Samen met de werkregio Fryslân valt deze werkgroep onder het Regionaal Bestuurlijk Overleg. De gedeputeerde van de provincie Groningen is voorzitter van dit overleg. <p>Rol provincie Groningen richt zich op bovenlokale en bovenregionale invulling. Soms agerend, faciliterend, "verbinder tussen stad en land", regisserend of als belangenbehartiger van de regio. De RAS en haar tussendoelen zullen worden gemonitord door de provincie.</p> <p>Klein team Adaptatie bij provincie Groningen wordt een klein team op klimaatadaptatie ingezet die klimaatadaptatie over de gehele breedte van de organisatie aanjaagt. Ze gaan daarbij in gesprek met collega's van o.a. de afdelingen Wonen en Landbouw en Infrastructuur over het omgaan met hittestress en wateroverlast.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ De provincie benoemt de ambitie om een voorbeeldrol te vervullen met name op bewustzijn omtrent het gedegen, efficiënt en slim gebruik van zoet water vergroten.
Inwonersparticipatie	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Website Klimaatadaptatie Groningen en Klimaatadaptatieweek Groningen in 2021, in samenwerking met de academische wereld. Het is een initiatief van het Global Center of Adaptation (in Groningen) en het Nationaal Programma Groningen. In de startnotitie van het Global Center of Adaptation wordt het benutten van de "kansen die klimaatverandering biedt voor bedrijven en voor nieuwe werkgelegenheid". ▪ Speciale focus op jongeren met diverse activiteiten en campagnes georganiseerd.
Opvallend/Kansen	<p>EU subsidie Voor Eems Dollard 2050 in provincie Groningen onder LIFE IP Deltanatuur.</p>

3.2 Friesland

Thema	Provincie Friesland
Focus	<p>Gebiedsgericht De Friese Klimaatadaptatiestrategie heeft de provincie opgedeeld in 6 typologieën van landschappen (veengebied, kleigebied, zandgebied, Waddeneilanden, stadslandschap, dorpslandschap). Strategieën worden bepaald, gevormd en toegepast mede op basis van de gebiedskenmerken.</p> <p>Bodem sturend Met concrete factsheets in de Friese klimaatadaptatiestrategie + een achtergronddocument met beleid, strategieën en maatregelen.</p> <p>Friese Klimaatatlas De inzet van Friesland is vrij concreet en geeft richting aan het klimaatbestendig maken van de leefomgeving door het gesprek aan te gaan met stakeholders. De focus ligt op risicogebieden zoals opgenomen in de Friese klimaatatlas.</p>
Uitgangspunten	<p>Meekoppelen Generieke strategieën in Friesland richten zich op groen/blauw en bijbehorende koppelkansen; klimaatadaptief bouwen; water & klimaatbewustzijn van inwoners vergroten.</p>
Beleid	<p>Gezamenlijk uitwerken De regionale uitwerking van de DPRA wordt door de Friese overheden gezamenlijk opgepakt. Hierbij wordt de methodiek van het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie gevolgd (weten, willen, werken). Na het in beeld brengen van de kwetsbaarheden wil de gesignaleerde risico's, de oplossingsrichtingen uit de Friese klimaatadaptatiestrategie en de eigen ambities samenbrengen in een gezamenlijk uitvoeringsprogramma klimaatadaptatie.</p> <p>Friese Klimaatadaptatiestrategie Een handreiking met oplossingsrichtingen welke primair is opgesteld voor Friese gemeenten, de provincie en het waterschap. Friesland benoemt expliciet dat deze strategie ook gebruikt kan worden door projectontwikkelaars, natuurorganisaties en andere partijen, waarmee ze een uitgestoken hand biedt. Het document is een bundeling van de benoemde strategieën in bestaand beleid en plannen van Friese overheden. Het wordt een achtergronddocument genoemd. Dit uitvoeringsprogramma maakt onderdeel uit van het Provinciale Waterprogramma 2021.</p>
Governance	<p>Klimaatadaptatie als extra Friesland ziet klimaatadaptatie met nadruk niet als het voldoen aan wettelijke eisen en normen voor het inrichten van de leefomgeving (want dat is al hun primaire taak als overheid), maar als een extra stap om de leefomgeving aan te passen aan het veranderende klimaat en de risico's die daarbij horen.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Interessante invalshoek van Friesland is dat klimaatadaptatie niet betekent dat alle schaderisico's beperkt moeten worden omdat de investeringskosten niet in verhouding staan tot de potentiële vermeden schade (maatschappelijk rendement). Acceptatie van verhoogde risico's en het aanpassen van gedrag zijn andere belangrijke zaken voor de toekomst. De afweging omtrent maatschappelijk rendement van een investering in ruimtelijke maatregelen (en daarom soms ook iets niet doen) en i.p.v. daarvan gedrag aanpassen etc.) is een belangrijk speerpunt voor Friesland. <p>Vraaggestuurd te werk Provincie Friesland schreef een handreiking Klimaatbestendig ontwikkelen in opdracht van de Friese gemeenten. In de handreiking wordt een globaal advies geschetst waar de gemeenten, maar ook waterschappen en ontwikkelingspartijen, lokaal maatwerk op kunnen toepassen.</p>
Inwonersparticipatie	Geen specifieke informatie

3.3 Drenthe

Thema	Provincie Drenthe
Focus	<p>Visie Drenthe klimaatbestendig (weerbaar) maken.</p> <p>Sectoraal beleid Drenthe werkt in haar nota de gevolgen van klimaatverandering per beleidsthema aan (zoals wonen, recreatie, industrie, landbouw, infrastructuur & mobiliteit), en creëert dus niet haar eigen overhangende aandachtspunten. Bij het thema Omgevingskwaliteit is naast bedreiging voor de gezondheid ook schade aan cultureel erfgoed meegenomen als aandachtspunt.</p> <p>Water en bodem sturend De gedeputeerde Kuipers stelt dat water het ordende principe is om het integrale karakter van de Drentse nota aan op te hangen. De visie wordt erg uitgebreid besproken maar de groen/blauwe blik op de ruimte op de bodem lijkt de gedeputeerde belangrijk te vinden en komt ook terug in de praktische voorbeelden voor oplossingsrichtingen en maatregelen.</p>
Uitgangspunten	
Beleid	<p>Woningbouw M.b.t. thema wonen ziet Drenthe als mogelijke richting voor uitwerking het maken van afspraken met partners en het vastleggen in een convenant Klimaatadaptief Bouwen (zoals ZH wellicht). Schade door wateroverlast, hitte en bodemdaling worden gesignaleerd als problemen. Voor infrastructuur & mobiliteit worden schade aan wegen en bruggen, stremming doorgaande wegen en droogte en slechte waterkwaliteit in de kanalen als problemen gezien.</p> <p>Bewustwording Drenthe signaleert als richting voor de uitwerking van de thema's vaak het vergroten van bewustwording onder andere bestuurslagen, belanghebbenden of bedrijven; het maken en vastleggen van afspraken in een convenant Klimaat adaptief Bouwen; het verstrekken van subsidieregelingen bij klimaat adaptieve maatregelen. De provincie zet in op snel investeren als pragmatische aanpak en vanwege de koppelkansen en laaghangend fruit.</p> <p>Verstedelijking De Omgevingsvisie uit 2018 is geactualiseerd in 2022. De provincie Drenthe ziet bij met name steden en stedelijke netwerken grote opgave liggen m.b.t. klimaatadaptatie. Verder wordt klimaatadaptatie genoemd i.r.t. de ontwikkeling van bedrijventerreinen en de vestiging van bedrijven; het gebruik van de bodem; omgang met provinciaal vastgoed en provinciale wegen met een focus op wateropslag (infiltratie van regenwater) in de bodem.</p>
Governance	<p>Gespreksstarter Rol provincie en Nota is om de discussie op gang te brengen met andere partijen. Nota als een inspiratiebron voor Regionale Adaptatie Strategieën (RAS) die in de drie werkregio's worden ontwikkeld.</p> <p>Sturend op het nu Opvallend: De Nota is bedoeld als visie en discussie starter voor de werkregio's en de RAS maar het document bevat al vrij sturende "richtingen voor uitwerking" en suggesties voor oplossingen, een verkokerde blik op de effecten van klimaatverandering op reguliere beleidsterreinen en een opsomming van uitgevoerde en lopende acties. M.a.w. de Nota op klimaatadaptatie is gericht op het heden/ nabije toekomst.</p>
Inwonersparticipatie	Vooral gericht op bewustwording

3.4 Flevoland

Thema	Provincie Flevoland
Focus	<p>Visie en definitie In Flevoland is klimaatadaptatie “urgent, maar niet acuut”. Flevoland wil door nu rekening te houden met klimaatverandering, schade en hoge kosten in een later stadium kunnen voorkomen.</p> <p>Focusgebieden veiligheid (droge voeten) en gezondheid (luchtwegen, huidkanker, stedelijk hitte eiland). In de Omgevingsvisie (2017) wordt gesproken over de ontwikkelingsgerichtheid en lef als identiteit van Flevoland, en hoe de provincie dit wil inpassen in de maatschappelijke opgaven.</p>
Uitgangspunten	
Beleid	<p>KAF In Flevoland is geen provinciaal programma opgezet om de opgave aan te sturen. Klimaatadaptatie Flevoland (KAF) is een regionaal samenwerkingsverband dat werkt aan de opgave uit het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie. KAF bestaat uit vertegenwoordigers van GGD Flevoland, Rijkswaterstaat Midden NL, Almere, Lelystad, Noordoostpolder, Urk, Zeewolde en Waterschap Zuiderzeeland. Deze samenwerking heeft een eigen uitvoeringsagenda.</p> <p>(Nu nog) summier In de Omgevingsvisie (2017) is klimaatadaptatie niet benoemd als apart strategisch thema. Overall is de Omgevingsvisie summier op dit onderwerp en een recentere versie lijkt niet te bestaan</p>
Governance	<p>Netwerk De Uitvoeringsagenda KAF beschrijft de rollen van de overheid. Om klimaatadaptatie te laten slagen is het noodzakelijk om ook de netwerkende en participerende rol van de overheid te ontwikkelen. De KAF is daarmee een netwerkorganisatie: een platform waar partijen elkaar vinden, inspiratie opdoen en samenwerken rond concrete acties</p> <p>Rol KAF Kennis ontwikkelen, kennis delen, organiseren bijeenkomsten. Creëren van bewustwording en vragen van aandacht voor klimaatadaptatie in ruimtelijke processen. Ondersteunende rol bij het uitvoeren van klimaatstresstesten in het stedelijk en landelijk gebied. Opzet en uitvoer van Masterclasses. Online publicatie Handreiking Klimaatadaptatie Flevoland (KAF - Klimaat in de straat)</p>
Inwonersparticipatie	<p>Weten Bewustwording en draagvlak creëren door de situatie in beeld te brengen door o.a. monitors, klimaatatlas, kennisportaal; maatregelen te nemen; organiseren van participatie</p>

3.5 Overijssel

Thema	Provincie Overijssel
Focus	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hitte, ▪ Droogte, ▪ Wateroverlast <p>Investering In het Coalitieakkoord staat dat Overijssel 8,75 miljoen extra investeert in projecten om hitte, droogte en wateroverlast tegen gaan. Daarbij ligt de focus op projecten van de regionale samenwerking Zoetwatervoorziening-Oost Nederland (ZON) i.s.m. drie andere provincies en andere partijen; verschillende uitvoeringsprogramma's DPRA, subsidieregeling voor gemeenten en waterschappen; klimaat adaptieve pilots.</p>
Uitgangspunten	<p>In 2050 klimaatbestendig. Overijssel is aan de slag met de ambities 1) kwetsbaarheid in beeld brengen 2) risicodialoog voeren en strategie opstellen 3) stimuleren en faciliteren, zoals uiteengezet in de DPRA.</p>
Beleid	<p>Samenwerken Regionaal Adaptatieplan (RAP) (2017) stimuleert betrokken partijen om een klimaat adaptieve aanpak te ontwikkelen en biedt waar nodig ondersteuning. De provincie heeft de RAP ontwikkeld samen met gemeenten, waterschappen, GGD, terreinbeheerders, ontwikkelaars, maatschappelijke partners en bedrijven zoals Vitens en Tenet</p>
Governance	<p>Meekoppelkansen Overijssel wil samen met partners in de samenwerkingsregio's komen tot uitvoeringsprogramma's en uitvoeringsstrategieën voor droogte, hittestress en wateroverlast. Daarbij is oog hebben voor de uitwerking van provinciale opgaven en koppelkansen belangrijk.</p> <p>Stimuleren Overijssel wil een "stimulerende en faciliterende rol vervullen" d.m.v. bewustwordingscampagnes, het bieden van handelingsperspectieven en het uitvoeren van pilots waar 'wordt geleerd door te doen'</p> <p>Overzicht Het Programma Klimaatadaptatie Overijssel (2019) geeft heel helder overzicht in de begroting, tussendoelen en organisatie van (het programma) klimaatadaptatie in Overijssel.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Bij de uitwerking van de actieplannen en uitvoeringsprogramma's is de expliciete keuze gemaakt dat deze worden opgesteld in samenwerking met de werkregio's.
Inwonersparticipatie	<p>Afstemming met externen Provincie Overijssel stemt af middels het projectnetwerk Woonkeuken. Dit netwerk bestaat uit partijen uit de provincie, waaronder gemeenten, marktpartijen en woningcoöperaties, die samenwerken om de woningbouw te versnellen. De thema's rondom woningbouw kunnen complex zijn, maar door steeds meer onderwerpen aan te brengen binnen de Woonkeuken ontstaat meer bewustzijn op verschillende thema's zoals klimaatadaptatie en water.</p>
Opvallend	<p>Hoogwatergevoeligheid Er wordt door de provincie extra gelet op de hoogwatergevoeligheid van de locatie van eigen assets.</p>

3.6 Gelderland

Thema	Provincie Gelderland
Focus	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wonen, ▪ wegen, ▪ groene steden, ▪ bodem & water, ▪ hitte. <p>(In de nieuwe coalitieperiode worden nieuwe thema's opgepakt)</p> <p>Slogan "Door klimaatslim te werken houden we ons hoofd koel en onze voeten droog!". Gelderland wil nu al veel meters maken, zodat zij in 2050 is aangepast aan het veranderende klimaat.</p> <p>Focus 1) Actieplan Klimaatadaptatie 2) Aanpak droogte (en weersextremen) Achterhoek om meer water vast te houden</p> <p>Klimaatbestendig (ver)bouwen is een belangrijk thema, waarbij het voorkomen van regret-investeringen vooraan staat. Volgens de provincie wordt er nu nog te weinig rekening gehouden met het veranderende klimaat bij het kiezen van de locatie of binnen de momenten in het proces. Bij klimaatbestendig bouwen wil ze dat er sterk rekening wordt gehouden met het natuurlijk bodem en watersysteem. De Klimateffectatlas helpt daarbij.</p>
Uitgangspunten	<p>Klimaatadaptief bouwen als norm Provincie Gelderland wil toe naar een situatie waarin klimaatadaptatie een vanzelfsprekend onderdeel is bij de bouw. Daarom hebben ze zich aangesloten bij de koplopers op dit vlak: provincie Zuid-Holland, Metropoolregio Amsterdam, provincie Utrecht. Met hen zoekt Provincie Gelderland de verbinding met initiatieven van de bouwsector, zoals het programma Klimaatadaptief Bouwen met de Natuur.</p>
Beleid	<p>Bedrijven inspireren De provincie ziet het als haar rol om te inspireren, te ondersteunen, mee te denken en de nodige impulsen te geven. De provincie noemt bedrijven expliciet als onderdeel van de stakeholders om klimaatadaptatie te bewerkstelligen .</p> <p>Integraal werken In 2023 is klimaatadaptatie een integraal onderdeel van het beleid op ruimte, wonen, wegen en water. De huidige coalitieperiode wordt gewerkt aan: het goede voorbeeld geven, best practices, onderzoek, voorlichting informatievoorziening, ondersteuning, samenwerken en meedenken. Voorbeelden van best practices: Woondeal Arnhem-Nijmegen; Pilot Clean Tech; Wijken van de Toekomst.</p>
Governance	<p>Provinciaal budget Op basis van de Gelderse Klimaatadaptatie Strategie worden Regionale Adaptatie Strategieën opgezet met bijbehorende uitvoeringsplanning in de DPRA-werkregio's. Gemeenten en waterschappen zijn hierbij de trekkers. Het Rijk stelt budget beschikbaar en bij provinciale belangen, betaalt de provincie mee</p>
Inwonersparticipatie	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Stimulering kennisontwikkeling, zoals het leernetwerk Klimaatadaptief en natuurinclusief bouwen. ▪ Gelderland benadrukt de rol van het bedrijfsleven.
Opvallend/Kansen	<p>Toekomstvisie Wageningen Universiteit schreef de toekomstvisie 'Nederland 2120' met natuurlijke oplossingen als vertrekpunt voor maatschappelijke vraagstukken zoals klimaatadaptatie, biodiversiteit en circulaire economie. Deze visie inspireert partijen om na te denken over noodzakelijke stappen. De provincie liet dit uitwerken voor de Achterhoek en wil inzoomen op Gelderse streken en steden, te beginnen met Arnhem.</p> <p>Ontharden en vergroenen In de provincie Gelderland zijn meerdere subsidieregelingen. Ontwikkelaars konden gebruik maken van een subsidie voor vergroenen. Gelderland stelt en herkent: "een van de beste manieren om de effecten van klimaatverandering op te vangen, is onze vaak verharde en versteende leefomgeving vergroenen".</p> <p>Specifiek ziet zij een opgave voor vergroening van bedrijventerreinen en klimaatbestendige provinciale wegen.</p>

3.7 Utrecht

Thema	Provincie Utrecht
Focus	<p>Visie Utrecht wil een klimaatbestendige en waterveilige provincie in 2050 zijn. Met dit beleid wil Utrecht richting geven aan al haar andere beleid. Groenblauwe inrichtingsprincipes spelen een cruciale rol bij het zorgen voor goede kwaliteit van wonen en werken</p> <p>Kansen Utrecht wil de klimaatadaptatie-opgave ombuigen tot kansen: voor nieuwe werkgelegenheid, behoud van een aantrekkelijk vestigingsklimaat en een fijne woonomgeving</p>
Uitgangspunten	<p>Koploper “We willen koploper worden op het gebied van klimaatadaptatie. Daarbij zien we klimaatadaptatie niet alleen als vraagstuk, maar ook als kans voor het bevorderen van innovatie en het versterken van de provincie Utrecht als economische topregio”</p>
Beleid	<p>Utrecht wil klimaatadaptatie verankeren in eigen provinciaal beleid, regels, programma’s en uitvoering</p> <p>Rol provincie coördinerend, stimulerend en ondersteunend richting gemeenten, waterschappen en lokale organisaties. Ondersteuning door nauwe samenwerking in de werkregio's. Daarnaast stimulering door de regie te nemen in sommige dossiers m.b.t. klimaatadaptatie. Gemeenten en waterschappen primair verantwoordelijk maar de provincie voert zelf ook uit als het gaat om provinciale infrastructuur of ondersteuning in uitvoeringsprojecten</p> <p>Prestatieafspraken klimaatadaptief bouwen Daarop voert de provincie regie en heeft de afstemming gecoördineerd tussen bouwpartijen, gemeenten, waterschappen en andere betrokkenen (Afspraken Klimaat adaptief Bouwen). → hierbij horen prestatieafspraken Afspraken Klimaatadaptief Bouwen Utrecht.pdf (provincie-utrecht.nl)</p>
Governance	<p>Gebiedsgericht Utrecht wil ruimte bieden voor activiteiten die passen bij de Utrechtse kwaliteiten, met het principe 'lokaal wat kan, provinciaal wat moet' als basis en met de nadrukkelijke wens de doelen in samenwerking te halen. Gebiedsgerichte samenwerking is belangrijk en een oplossingsgerichte houding</p>
Inwonersparticipatie	
Opvallend/kansen	<p>Hitte Utrecht wil inzetten op het thema hittestress en de verbindingen om te komen tot een gezonde en veilige leefomgeving. Met name in de domeinen openbare ruimte, de gebouwde omgeving en de zorg liggen vele klimaatadaptatiemogelijkheden op het gebied van hitte. Zo kan er meer aandacht komen voor schaduw en verkoeling in recreatiegebieden en op sportvelden.</p> <p>Aanvullend budget provincie Utrecht ondersteunde enkele inliggende gemeenten met een Lokaal hitteplan met inzet van een LIFE IP subsidie.</p>

3.8 Noord-Holland

Thema	Provincie Noord-Holland
Focus	<p>Uitdaging Dreigingen liggen bij hitte, droogte, wateroverlast en overstromingen. Een uitdaging is namelijk dat het een waterrijke provincie is die grotendeels onder de zeespiegel ligt.</p>
Uitgangspunten	<p>In Noord-Holland worden de gevolgen van klimaatverandering ingeschaald op 4 thema's:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) robuuste vitale en kwetsbare functies 2) adaptief landelijk gebied 3) toekomstbestendige bebouwde omgeving 4) waterveiligheid met ruimtelijke kwaliteit.
Beleid	<p>DPRA De provincie volgt de gezamenlijke ambities in het Deltaplan Ruimtelijke adaptatie.</p> <p>Convenant MRA regio; De provincie heeft een convenant duurzaam bouwen, waarin klimaatadaptatie een belangrijk onderdeel is op alle thema's.</p> <p>Meekoppelen Koppelkansen pakken bij proposities en plannen voor klimaatadaptief maken bebouwde omgeving door het te koppelen aan "gezonde leefomgeving en biodiversiteit en aan energietransitie/ circulaire economie".</p> <p>Gezondheid Verder belangrijke inzet: "klimaatverandering in de bebouwde omgeving heeft naast wateroverlast ook gevolgen voor de gezondheid van de bewoners. In onze Omgevingsvisie en coalitieakkoord is gezondheid een belangrijk thema. Aankomende coalitieperiode gaan we daarom in de bebouwde omgeving klimaatadaptatie vooral verbinden aan de opgave voor een gezonde leefomgeving, waarbij we extra aandacht hebben voor het combineren van opgaven die ook biodiversiteit ten goede komen".</p>
Governance	<p>Convenant Afspraken over klimaatbestendig bouwen zijn vastgelegd in een convenant met vele lokale publieke en private partijen. Dit versterkt de provincie met kennisontwikkeling, voorlichting en subsidies.</p> <p>Samenwerking "Vanuit het vertrekpunt van ons eigen provinciaal handelingsperspectief, zoeken we nadrukkelijk de samenwerking met onze partners om vorm te geven aan ons gezamenlijk doel om de provincie Noord-Holland klimaatadaptief in te richten". In een notitie is de ambitie voor klimaatadaptatie de aankomende coalitieperiode neergelegd en geeft aan de partners duidelijkheid te verschaffen waarop we willen gaan samenwerken en het is daarmee ook een startpunt voor de hernieuwde samenwerking met onze partners. Bewust kiezen we voor een provinciale aanpak die niet is dichtgetimmerd, maar die voldoende ruimte biedt om juist in de samenwerking aankomende coalitieperiode resultaten te bereiken</p> <p>Rol De notitie (het wordt niet een programma genoemd) geeft inzicht in wat de nieuwe en/of aanvullende rol van de provincie moet zijn. Het is de input voor de volgende waterprogramma's en/of andere provinciale beleids- en uitvoeringsprogramma's en projecten</p>
Inwonersparticipatie	<ul style="list-style-type: none"> ▪ De provincie heeft meerdere subsidies voor klimaatadaptie, o.a. ook voor bedrijventerreinen. ▪ Provincie Noord-Holland heeft een klankbordgroep marktpartijen georganiseerd. Dit is een afstemmingsoverleg met bouwers, ontwikkelaars, coöperaties en andere belangenorganisatie binnen Noord-Holland. Het overleg is gericht op kennisdeling. Naast de klankbordgroep heeft provincie Noord-Holland ook een bouwambassadeur die is aangesteld voor versnelling, aanjagen en faciliteren van woningbouwprojecten.
Opvallend/Kansen	<p>Gelabeld budget De provincie geeft aan dat er wel budgetten zijn voor het maken van kaartverhalen, stresstesten en risicodialogen voor klimaatadaptatie.</p>

3.9 Zuid-Holland

Thema	Provincie Zuid-Holland
Focus	<p>Stedelijk gebied De prioriteiten liggen vooral bij het stedelijk gebied</p> <p>De prioritering van thema's volgt hier deels uit:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) hittestress in steden 2) waterschade in steden 3) funderingschade in steden 4) verzilting (en gevolgen voor drinkwatervoorziening) 5) overstromingsrisico's 6) veenoxidatie van het landelijk gebied. <p>Bodemdaling Groot probleem in de provincie: bodemdaling (slappe veengrond, ontwatering, samendrukking door bouw en infra) o.a. funderingsschade, overstromingsschade en veenoxidatie.</p> <p>De bestaande bebouwing en inrichting van de steden en dorpen in Zuid-Holland is vooral kwetsbaar voor wateroverlast, hittestress en funderingsschade door droogte</p>
Uitgangspunten	<p>Ambassadeur Klimaatadaptief bouwen wordt de norm. Om dat uit te dragen, stelt de provincie een ervaren duurzaamheidsambassadeur aan. Hij of zij kan vanuit de kennis en ervaring van het Convenant Klimaatadaptief Bouwen gemeenten helpen om klimaatadaptatie en andere duurzaamheidsdoelen te integreren in nieuwe projecten.</p>
Beleid	<p>Nieuwe uitvoeringsagenda Zuid-Holland heeft een uitvoeringsagenda opgesteld, maar na de Provinciale Statenverkiezingen zal er een nieuwe uitvoeringsagenda komen die zal bepalen hoe provinciale middelen worden ingezet voor een klimaatbestendig en waterrobuust Zuid-Holland, en met welke projecten en programma's dit zal gebeuren. Dit is een kans voor BNL.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Keuzescenario's en financiële consequenties worden onderdeel van een jaarlijkse uitvoeringsagenda die makkelijk aangepast kan worden aan de behoefte van dat moment. Dat is adaptief beleid: we laten ruimte aan veranderende omstandigheden en politieke afwegingen op de korte en langere termijn <p>Routekaart De provincie heeft een routekaart gemaakt over de 6 thema's, met de knelpunten en kansen. Ook worden vijf routes genoemd met aanbevelingen voor (beleids)activiteiten van de provincie. Op die manier probeert dit college de plan en besluitvorming in een komend college te sturen en over de verkiezingen van 2023 heen te denken. De mogelijke routes voor beleidsmaker per thema zijn:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) zelf realiseren 2) partijen en opgaven verbinden 3) kennis en innovatie stimuleren 4) effectief investeren in nieuwe beleidsvoornemens.
Governance	<p>Convenant Afspraken over klimaatbestendig bouwen zijn vastgelegd in een convenant met (circa 40) lokale publieke en private partijen. Dit versterkt de provincie met kennisontwikkeling, voorlichting en subsidies.</p>
Inwonersparticipatie Opvallend/Kansen	<p>Op zoek naar een showcase De provincie zoekt naar een geschikt voorbeeldproject (showcase) waarin ze samen met partners zelf klimaatadaptief gaat bouwen.</p> <p>Woningbouw In de provincie ligt een grote woningbouwopgave, met name in bestaande steden en dorpen. Een grote opgave is om de dichtbebouwde omgeving niet extra kwetsbaar te maken voor bijvoorbeeld hitte en wateroverlast.</p> <p>In Rotterdam ligt het Global Center on Adaptation (GCA), een initiatief van de VN en is gevestigd in Rotterdam en Groningen. Kennisontwikkeling De provincie heeft daarnaast nu een samenwerking op kennisontwikkeling met Deltares.</p>

3.10 Zeeland

Thema	Provincie Zeeland
Focus	<p>Robuust Klimaatadaptatie wordt klimaatrobustheid genoemd. Verder focust de provincie erg op “waterrobust” worden.</p> <p>Water Water in de brede zin is een belangrijk thema: bescherming tegen het water en wateroverlast, omgaan met extreme neerslag of droogte, voldoende zoet water, verkoeling bij hitte</p> <p>8 principes De provincie richt zich op 8 leidende principes aan de hand van Zeeuwse kernsectoren: landbouw, natuur, recreatie, bebouwd gebied, vitale infrastructuur en het overkoepelende thema overstromingen</p>
Uitgangspunten	<p>Landelijk Klimaatadaptatie in Zeeland wordt m.n. ingestoken vanuit de landelijke en fysische hoek. Er is op het stedelijk niveau minder bekend over de risico’s: “De klimaatopgave voor het volledige bebouwd gebied in Zeeland is nog niet in alle gevallen tot op locatieniveau volledig in beeld gebracht.” Het thema wateroverlast wordt actief opgepakt in de beleidslijn Stedelijke Wateropgave (SWO) om de inspanningsverlichting en opgave in beeld te brengen (inclusief beperkte aandacht voor grondwateroverlast. “Over de klimaatthema’s droogte en hitte is nog minder bekend”</p> <p>Woonwijniveau Er wordt gesproken over het klimaat adaptief maken van woonwijken. Daar vanuit de expertise van BNL op inzetten kan vernieuwend zijn voor de provincie en de scope van hun strategie uitbreiden. Zeeland onderscheidt vier belangrijke klimaateffecten: wateroverlast, hitte, droogte en overstromingen.</p>
Beleid	<p>Zeeuwse visie Klimaatadaptatiestrategie wordt stevast KasZ genoemd. Het is een regionale visie opgesteld via samenwerking met alle Zeeuwse overheden en ondersteuning van een groot aantal maatschappelijke- en belangen organisaties. Daarmee is het geen strategie van een overheidspartij maar is berust op een groot draagvlak. De Zeeuwse overheden zullen de strategie naar eigen beleid vertalen. Daarbij is ruimte voor (extra) eigen ambities, prioriteiten etc. “Hoe de KasZ lokaal wordt uitgewerkt is mede afhankelijk van initiatieven vanuit lokale gemeenschappen, lopende projecten of lokale kwetsbaarheden”</p>
Governance	<p>Convenant Bij provincie Zeeland is de samenwerking tussen partijen goed vastgelegd in het Convenant Uitvoering Klimaatadaptatiestrategie Zeeland. Dit convenant beschrijft de verantwoordelijkheden en taken van de deelnemende partijen. Een Convenant geeft de sfeer van wat uitvoeringskracht. Zie Fout! Verwijzingsbron niet gevonden. voor de governance s tructuur.</p> <p>De provincie ziet drie manieren om de doelen van de Omgevingsvisie te bereiken:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) financiële maatregelen 2) communicatie en informatie 3) spelregels voor overheden en bewoners. <p>Gezamenlijk optrekken Zeeland ziet dat klimaatadaptatie integraal en gebiedsgericht aangepakt moet worden vanwege alle schakels tussen beleidsterreinen en de complexiteit van de ruimtevragen. Daarom zoekt Zeeland veel regionale afstemming, bewustwording, en communicatie. “Draagvlak voor het nemen van maatregelen onder inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties – en bereidheid om daarmee zelf aan de slag te gaan – zijn cruciaal voor het slagen van de strategie</p> <p>Bouwvertegenwoordiging Tijdens de jaarlijks monitoringsrapportage wordt gekeken of de Omgevingsvisie nog actueel is, waarna deze kan worden bijgewerkt. In de bestuurlijke integratiegroep (breed overleg platform, geen bestuurslaag) is de bouwsector in Zeeland vertegenwoordigd.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zeeland benadrukt de nauwe samenwerking met lokale overheden, maatschappelijke organisaties en belangenorganisaties in de regio

Thema	Provincie Zeeland
Inwonersparticipatie	Innovatie De provincie zoekt aansluiting bij de arbeidsmarkt en er ligt een grote vraag vanuit de provincie om te innoveren en het bedrijfsleven en onderwijs integraal te versterken
Opvallend/kansen	Gelabeld budget De provincie geeft aan dat er wel budgetten zijn voor het maken van kaartverhalen, stresstesten en risicodialogen voor klimaatadaptatie. Vergroenen provincie Zeeland heeft een subsidie voor groene schoolpleinen, een subsidie voor groene bedrijventerreinen (mits er ook klimaatadaptatieve maatregelen worden uitgevoerd) en een subsidie voor groene daken.

3.11 Noord-Brabant

Thema	Provincie Noord-Brabant
Focus	<p>Klimaatproof Brabant noemt de opgave klimaatproof worden. Brabant wil een slimme netwerkstad worden met een concurrerende, duurzame economie.</p> <p>Koppelen met andere onderwerpen Klimaatproof Brabant wordt vanuit brede zin ingestoken, met ook aandacht voor energieneutraliteit en het tegengaan van klimaatverandering. Gezond en klimaatbestendig bouwen is daarbij een standaard. In de stedelijke omgeving focussen ze op een waterrijke inrichting (voldoende ruimte om water op te vangen en vast te houden), en in het landelijk gebied is er focus op beeklandschap en grondgebruik. Er wordt los aandacht besteed aan klimaatbestendige bedrijventerreinen</p>
Uitgangspunten	<p>Kernwaarden meerwaarde-creatie; technische en sociale innovatie. Daarbij gaat kwaliteit boven kwantiteit; ontwikkeling; proactief en preventief handelen i.p.v. gevolgbeperving en herstel</p>
Beleid	<p>Bebouwde omgeving In plaats van een klimaatadaptatie strategie die thematisch is ingericht heeft Brabant een voorlichtende website met zes verschillende aanpakken die veel voorkomen bij de (her)inrichting van de ruimtelijke ordening. Deze aanpakken verschillen in schaalniveau, maar zijn wel voornamelijk gericht op de bebouwde omgeving (anders dan bij andere provincies waar de bebouwde omgeving als deelonderwerp aan bod komt)</p> <p>Agrofoodsector Verder is er veel aandacht voor water, vergroening van steden en dorpen, koppelkansen in energietransitie en water; in het landelijk gebied een koppelkans tussen klimaatadaptatie en veranderingen in de agrofoodsector. Brabant wenst een sterke agrofoodsector in 2050</p>
Governance	<p>Samenwerken Qua proces wil Brabant een beter samenspel, waarbij zij zoekt naar synergie en meerwaarde. Brabant wil vanuit verschillende richtingen naar een ontwikkeling kijken in de zoektocht naar een maatschappelijke oplossing. Hun model bestaat uit een 'diepe', 'ronde', en 'brede' manier van kijken</p> <p>Middenbestuur De provincie positioneert zichzelf als middenbestuur en wil vanuit die rol overzicht creëren bij (nieuwe) ontwikkelingen, verbindingen leggen, onderzoek entameren signalen bundelen en ervaringen van elders inbrengen en verspreiden. Op basis daarvan wil ze zo nodig nieuwe netwerken en platforms voor een effectieve aanpak.</p> <p>Gemeente is verantwoordelijk Qua bevoegdheden ziet de provincie de gemeente als eerste overheid. De verantwoordelijkheid wordt op het laagste niveau gelegd. De rol van de provincie is richtinggevend en de visie en regie pakken op ontwikkelingen die het lokale niveau overstijgen (waar klimaatadaptatie wel onder geschaard kan worden)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Brabant wenst cyclisch beleid te voeren met sub-doel om draagvlak te behouden <p>Samenwerking met buurprovincie Provincie Noord-Brabant en Limburg ontwikkelden een gezamenlijk document om de aanpak voor klimaatadaptatie vast te leggen: Uitvoeringsagenda Zuid-Nederland</p>
Inwonersparticipatie	<p>Kennisdeling Vaak neemt de provincie een rol op kennisdeling, dit doet zij met sessies en vaak ook met een specifieke (publieks)website. Bijvoorbeeld het klimaatportaal van verschillende gemeenten uit provincie Brabant.</p>

3.12 Limburg

Thema	Provincie Limburg
Focus	<p>Wateroverlast De opgave voor Limburg ligt bij wateroverlast, droogte en hitte. Daarnaast signaleert Limburg het risico op mogelijke overstromingen (de overstromingen van 2021 hebben de urgentie verhoogd).</p> <p>Samenwerkingsverband is leidend Om de doelstelling uit het Deltaplan te halen heeft Limburg i.s.m. Noord-Brabant een Uitvoeringsagenda Ruimtelijke Adaptatie Zuid-Nederland opgezet. Verder is er bij de provincie summier in hun stukken over klimaatadaptatie en verwijzen naar de uitwerking door het samenwerkingsverband Zuid-NL</p>
Uitgangspunten	<p>Bodem sturend Een brede aanpak waar de bodem centraal staat is de inzet van Limburg</p>
Beleid	<p>Water Limburg heeft een Provinciaal Waterprogramma 2022-2027 opgesteld. Hierin is een klimaatrobuuste leefomgeving welke kan omgaan met droogte en wateroverlast opgenomen als centrale doelstelling. In dit programma wordt ook de verbinding gemaakt met andere beleidsterrein zoals ruimtelijke inrichting, energietransitie en regionale bereikbaarheid</p> <p>Koppeling met energietransitie In de Omgevingsvisie Limburg wordt klimaatadaptatie genoemd in relatie tot de energietransitie. Een ander speerpunt is een aantrekkelijke, sociale, gezonde en veilige leefomgeving. Demografisch gezien ligt er een uitdaging voor Limburg: het aantal huishoudens groeit tot 2031 waarna er op langere termijn weer een bevolkingsdaling wordt verwacht. Dit heeft ook een andere uitwerking in het landelijk dan in het stedelijk gebied. Verder wenst Limburg een toekomstbestendige, innovatieve en duurzame economie. Limburg heeft de wens om goed ingebed te zijn in euregionaal verband, met onder andere goede verknoping van infrastructuur, een goed vestigingsklimaat, sterke sociale cohesie en uitstekende omgevingskwaliteiten:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Het respecteren van “monumentale en identiteitsbepalende onderdelen” in stedelijke transformatie is wenselijk. ▪ Daarnaast stelt Limburg dat fysieke opgave onlosmakelijk verbonden zijn met sociaaleconomische, veiligheids-, en gezondheidssituatie van inwoners ▪ Limburg wil rekening houden met samenhangende belangen omtrent vastgoed, veiligheid en leefbaarheid. Limburg wil natuurinclusief bouwen, de verduurzamingsopgave en levensloop van woningen gebruiken voor meekoppelkansen in een adaptieve en bestendige woonomgeving ▪ Principe: ‘Ladder voor duurzame verstedelijking’ is erop gericht om de ruimte in bestaand gebied optimaal te gebruiken, waardoor de focus ligt op in een eerste stadium leegstaand vastgoed te hergebruiken
Governance	<p>Kennisdelen Procesmatig zijn er in Limburg overleggroepen en tafels op verschillende schaalniveaus. Deze zijn bedoeld voor interne en externe kennisontwikkeling en kennisdeling.</p> <p>Samenwerking met buurprovincie Provincie Noord-Brabant en Limburg ontwikkelden een gezamenlijk document om de aanpak voor klimaatadaptatie vast te leggen: Uitvoeringsagenda Zuid-Nederland</p> <p>Organisatiebreed provincie Limburg heeft geen specifiek team klimaatadaptatie, maar dit onderwerp is ondergebracht binnen het Team Waterbeleid van het cluster Natuur&Water. Daarnaast zijn er zijdelings collega’s over de gehele breedte van de organisatie bezig met onderwerpen gerelateerd aan klimaatadaptatie.</p>
Inwonersparticipatie	<ul style="list-style-type: none"> ▪ De provincie ondersteunt organisaties door het verstrekken van subsidies aan klimaat adaptieve projecten
Opvallend/Kansen	<p>Vergroenen Provincie Limburg heeft een subsidie voor groene schoolpleinen. Hier is goed gebruik van gemaakt en daarom is deze subsidiepot al bijna leeg.</p> <p>Hoogwatergevoeligheid Er wordt door de provincie extra gelet op de hoogwatergevoeligheid van de locatie van eigen assets.</p>

4 Observaties en aanbevelingen

De **urgentie** van klimaatadaptatie spreekt duidelijk uit in provinciaal beleid en in de dialogen. Ook zijn de opgaven grotendeels in beeld bij de provincies. Dat geldt zeker voor overstromingen en hemelwateroverlast. Er zijn verschillen in mate waarin en wijze waarop de provincies ook werken aan de thema's hitte, droogte en verlies van biodiversiteit, vaak is dit ingegeven vanuit de lokale situatie (bijvoorbeeld bodemdaling).

Het meest concrete handvat voor bouwprojecten bieden de vier convenanten voor klimaatadaptief bouwen, maar een landelijke sturing op een vergelijkbare aanpak heeft de voorkeur. De leden van Bouwend Nederland onderschreven dit in een dialoog met hen, vanuit een behoefte aan **uniformiteit en snelheid**.

Een belangrijke opgave waar we nu voor staan is de **vertaling van beleidsambities naar realisatie**, zowel voor de provinciale assets, als door sturing op realisatie bij bouwprojecten door andere partijen. Het provinciale beleid geeft hiervoor niet altijd voldoende handvatten en huidige normen zijn vaak nog niet concreet genoeg. Het grootste knelpunt is nu nog dat aanbestedingen vaak op prijs worden beoordeeld en niet op kwaliteit.

Om in 2050 klimaatbestendig te zijn (conform doelen van het landelijk Delta Programma Ruimtelijke Adaptatie en provinciaal beleid), ligt er een **enorme opgave voor bestaande bouw**, inclusief infrastructuur. Deze opgave lijkt nog onderbelicht. Normstelling of een dwingend kader zijn hier lastig, toch benoemen de gesprekspartners het grote belang om dit snel op te pakken.

Uit de dialogen blijkt dat het bij de **provinciale assets**, zoals provinciale wegen, nog een zoektocht is naar duidelijke criteria en passende technieken voor een klimaatadaptieve uitvoering en realisatie.

Klimaatadaptatie raakt enorm veel andere opgaven en thema's. Voor versnelling en een integrale aanpak moeten de thema's en de partijen vaker samenkomen. Dit is een oproep aan alle afdelingen binnen de provincie om **integraal samen te werken, ook met de partijen en collega's die werken aan de bouwopgaven en economie**. Dit omdat ruimtelijke keuzes en ontwerpen uiteindelijk samenkomen, bijvoorbeeld bij de betaalbaarheid van woningbouw. De provincies nodigen de bouwende partijen van harte uit om in gesprek te blijven, met elkaar en op provinciaal niveau. Op dit niveau zijn multidisciplinaire teams nog niet altijd vanzelfsprekend. Het is een wens om multidisciplinariteit (een project van meerdere kanten inschieten) als start te nemen voor samenwerkingen met externe partijen.

In de praktijk is het vaak lastig om **innovaties** toe te passen en vervolgens op te schalen. Hier ligt een behoefte om de samen de knelpunten te identificeren en op te heffen.

De provincies verwachten van bouwende partijen dat zij kennis en technische innovaties inbrengen. De kennis is er op veel vlakken al, het blijft een uitdaging om dit breed te delen. In de toepassing vergt het vakkennis om **maatwerk** te realiseren in de context van een opgave en locatie.

Enquête klimaatadaptatie in provinciaal beleid en uitvoering

Beleid, Regelgeving & Organisatie

- Welke rol neemt de provincie ten opzichte van gemeentes, waterschappen en regionale samenwerkingen?
- Wie neemt het voortouw in de regionale samenwerking?
- In hoeverre worden ruimtelijke ontwikkelingen, vanuit de rol als bevoegd gezag, getoetst op klimaatadaptatie? Waar en hoe? Nee, nog geen eigen toetsing; vooral via / met gemeenten; in gezamenlijkheid via werkregio.
- Speelt klimaatadaptatie al een rol bij de plannen voor nieuwe infrastructuur en bedrijventerreinen? (van woonwijken weten we al dat dit een rol speelt). Zo ja, op welke thema's en zijn hier concrete voorbeelden van?
- Welke trends en ontwikkelingen worden verwacht in de eigen provincie?
- Wordt er (gewijzigde) provinciale of lokale regelgeving verwacht?
- Hoe staat u tegenover landelijke of provinciale regelgeving voor klimaatadaptief bouwen?
- Gaat de voorkeur uit naar lokaal maatwerk (gemeente/waterschap niveau) of gaat juist de voorkeur uit naar landelijke regelgeving (convenanten)?
- Maatlat / regelgeving (toelichting geven)?
- Staat de provincie achter een landelijke maatlat? Waarom wel/niet?
- Wat doet de provincie in de tussentijd? Voorsorteren of afwachten?
- Ligt de portefeuille Klimaatadaptatie bij 1 gedeputeerde of meerdere?
- Bij welke thema's is klimaatadaptatie aangehaakt? Bijv. Circulair? En hoe stemmen portefeuillehouders af?
- Is de capaciteit en kennis er om klimaatadaptatie op te pakken?
- Van beleid naar realisatie?
- Bij plan van aanpak en uitvraag voor realisatie en gesprek met aannemer?
- Hoeveel capaciteit/collega's houden zich ermee bezig?

Aanbesteding & budget (inkoop)

- In welke mate wordt klimaatadaptatie meegenomen bij aanbestedingen door de provincie?
- Hoe zwaar weegt klimaatadaptatie mee in dergelijke aanbestedingen?
- Welke thema's wegen mee? (hitte, neerslag, overstromingen, bodemdaling, overstromingen, biodiversiteit).
  - Wat wordt er gevraagd per thema? Kwalitatieve zaken (bv een referentieproject) of kwantitatieve zaken met vaststaande criteria per thema? (bv % schaduw)
- Waarom eventueel niet? Onbekend maakt onbemind?
- Is er gelabeld budget beschikbaar voor klimaatadaptatie, en waar (welke thema's)?
- Hoe staan de gesprekspartners tegenover verstrekken van (extra) subsidies door de provincie? En op welke onderdelen/thema's zou men dat overwegen?
- Hoe komt de bouwsector eerder aan tafel om mee te denken over oplossingen?
  - Werkt u wel eens in een bouwteam achtige constructie, zodat opdrachtgever en opdrachtnemer vanaf het begin nauw samenwerken aan een klimaatadaptief eindresultaat?
- Heeft u of gaat u ruimte bieden voor experimenten en innovaties op technieken en proces?

Eigen assets

- Hoe is de aanpak van klimaatadaptatie voor eigen assets van de provincie?
- Ambities
- Risico's in beeld
- Planning
- Budget
- Welke prioritering heeft klimaatadaptatie ten opzichte van andere thema's voor de eigen assets?

Verwachtingen

- Wat verwacht de provincie van de bouwsector voor klimaatadaptatie?
- Wat kan de bouwsector verwachten van de provincie op het gebied van klimaatadaptatie?
- Wat mag de bouwsector verwachten van de provincie op het gebied van klimaatadaptatie?
- Hoe kunnen we elkaar versterken?